

[Jiva refers to this book as Kṛṣṇārcana-dīpikā in Brahma-saṁhitā commentary (verse 4).]

Rādhā-kṛṣṇārcana-dīpikā

sanātana-samo yasya
jyāyān śrīmān sanātanaḥ |
śrī-vallabho’nujaḥ so’sau
śrī-rūpo jīva-sad-gatiḥ ||1||¹

purāṇa-saṁhitā-tantra-
mantra-śruti-samanvitam |
gītā-bhāgavataṁ sāstram
jayatād vraja-dhāmasu ||2||

śrī-dāmodara-rādhārcanam arhati vraja-sthānām |
āvaśyakatām aśāvyanayo ratrādhidevyam hi ||3||

tatra kaścit sāstra-pramāṇakatvam na manyate, tam pratidam brūmaḥ –

lakṣmīr abhitah strītamā gopyo lakṣmītamāḥ prathitāḥ |
rādhā gopītamā ced asyāḥ kā samā rāmā ||4|| iti ||²

āstām tāvat lakṣmī-vijetr-guṇa-gaṇa-gopī-gaṇa-pradhānatayā śrī-kṛṣṇa-
sandarbhadau nirṇītā ³ atra ca nirneśyamāṇā svayam bhagavataḥ śrī-kṛṣṇasya
svayam lakṣmī-rūpā śrī-rādhā | gopī-jana-mātra-saṁvalitaḥ sa upāsyata ity atra
sāstrāṇi śṛṇu | tatrāroha-bhūmikā-krameṇa darśyate |

ārādhanaṁ hi kṛṣṇasya
bhaved āvaśyakam yathā |
tathā tadiya-bhaktānām
no ced doṣo’sti dustarah | ||5||⁴
(end page 1)

atra śrī-kṛṣṇasya yathā **gautamīya-tantra** –

asāre ghora-saṁsāre
sāraṁ kṛṣṇa-padārcanam |
janmāśādyā manusyeśu
śuddhe ca pitṛ-mātari |
yo nārcayati kalpaḥ san
tasmāt pāpataro hi kaḥ ||6||

¹ This verse is used by Jiva as the maṅgalācaraṇa in other works also.

² This verse is quoted at Gopāla-campū 1.25.

³ Portions of RKAD have been lifted wholesale from the Sandarbhas.

⁴ This verse is, but for mukundasya in the place of *hi kṛṣṇasya*, the same as LBhāg 2.1. The following section follows closely on LBhāg 2.

mahābhārate –

mātṛvat parrakṣantam
sṛṣti-saṁsāra-kārakam |
yo nārcayati deveśam
tam vidyād brahma-ghātakam ||7||

atha tadīyānāṁ yathā **pādme** –

mārkandeyo'mbarīṣasya
vasur vyāso vibhīṣaṇah |
puṇḍarīko baliḥ śambhuḥ
prahlādo viduro dhruvah ||8||

dālbhyah parāśaro bhīṣmo
nāradādyāś ca vaiṣṇavaiḥ |
sevyo harim niṣevyāmī
no ced dosah param bhavet ||9||

tathā **hari-bhakti-sudhodaye** (16.76) –

arcayitvā tu govindām
tadīyān nārcayanti ye |
na te viṣṇoh prasādasya
bhājanām dāmbhikā janāḥ ||10||

pādmottara-khaṇde –

ārādhanañāṁ sarveśāṁ
viṣṇor ārādhanaṁ param |
taṁ parataram devi
tadīyānāṁ samarcanam ||11||

arcayitvā tu govindām
tadīyān nārcayet tu yaḥ |
na sa bhāgavato jñeyah
kevalām dāmbhikāḥ smṛtaḥ ||12|| iti |

atra pūrvatra ca tadīya-śabdena tasya bhaktā eva ucyante | tat tv anye –
(end page 2)

dvau bhūta-sargau loke'smin
daiva āsura eva ca |
viṣṇor bhakti-paro daiva
āsuras tad-viparyayah ||13||

iti **viṣṇu-dharmāgni-purāṇādi**-niyamāt | tat sṛṣṭyādi-līlā-gatatve'pi tad-udāśīneśv
audāśīnyasya yogyatvam | tad-dveṣṭrṣu tad-dveṣyasyaiveti ca | tathaiva darśitam

saptame rājasūyārambhe śrī-yudhiṣṭhirādibhiḥ śisupālāṁ prati gāli-pradānādinā |
ataḥ śrī-bhagavān apy uktāṁ – **pravṛttim ca nivṛttim ca** (Gītā 16.7) ity ārabhya –

tāṁ aham dvिषataḥ krūrān saṁsāreṣu narādhamān |
kṣipāmy ajasram aśubhān āsurīṣv eva yoniṣu ||13||
āsurīm yonim āpannā mūḍhā janmani janmani |
mām aprāpyaiva kaunteya tato yānty adhamām gatim ||14|| (Gītā 16.19-20)

tathā –

avajānanti mām mūḍhā mānuṣīm tanum āśritam |
param bhāvam ajānanto mama bhūtamahēsvaram ||15||
moghāśā moghakarmāṇo moghajñānā vicetasah |
rākṣasīm āsurīm caiva prakṛtim mohinīm śritāḥ ||16|| (Gītā 9.11-12)

ity anena svabhaktāḥ stutāḥ |

mahātmānas tu mām pārtha daivīm prakṛtim āśritāḥ |
bhajanty ananyamanaso jñātvā bhūtādim avyayam ||17||
(end page 3)

satataṁ kīrtayanto mām yatantaś ca dṛḍhavratāḥ |
namasyantaś ca mām bhaktyā nityayuktā upāsate ||18|| (Gītā 9.13-14)

ataeva **ikādaśe** mad-bhakta-pūjābhyaḥdhikā iti | mama pūjato'py abhi
sarvatobhāvenādhikā adhika-mat-prīti-karīty arthah | tasmān mad-bhakta-
pūjāvāsyakā cāntaraṅgā ceti sthite –

eteśām api sarveśām
prahlādaḥ pravaro mataḥ⁵ |
sarveṣu hari-bhakteṣu
prahlādo hi mahattamah ||20||⁶

saptame prahlādasayaiva hi vākyam --

kvāham rajaḥ-prabhava īśa tamо 'dhike 'smīn
jātaḥ suretara-kule kva tavānukampā |
na brahmaṇo na tu bhavasya na vai ramāyā
yan me 'rpitāḥ śirasi padma-karaḥ prasādah || (BhP 7.9.26)

tatraiva śrī-nṛsiṁha-vākyam --

bhavanti puruṣā loke
mad-bhaktās tvām anuvratāḥ |
bhavān me khalu bhaktānām
sarveśām pratirūpa-dhṛk ||22||

⁵ These two lines are LBhāg 2.8, which finishes *yat proktam tasya māhātmyam skandābhāgavatādiṣu*.

⁶ [SkandaP] LBhāg 2.9

sarvataḥ pāṇḍavāḥ śreṣṭhāḥ prahlādādīrśād api |
śrīmad-bhāgavatāṁ samyak pramāṇāṁ sphuṭam īksate ||23||⁷

tathā śrī-nārada-vākyam --

yūyam nṛ-loke bata bhūri-bhāgā
lokāṁ punānā munayo 'bhiyanti |
yeśāṁ gṛhān āvasatīti sākṣād
gūḍhaṁ param brahma manusya-liṅgam || (7.10.48)⁸

(end page 4)

sa vā ayam brahma mahad-vimrgya-
kaivalya-nirvāṇa-sukhānubhūtiḥ |
priyah suhṛd vah khalu mātuleya
ātmārhaṇīyo vidhi-krd guruś ca || (7.10.49)

na yasya sākṣād bhava-padmajādibhī⁹
rūpaṁ dhiyā vastutayopavarṇitam |
maunena bhaktypaśamena pūjitaḥ
prasīdatām eṣa sa sātvatām patiḥ || (7.10.50)

vyākhyātāṁ ca śrī-svāmi-caraṇaiḥ – prahlādasya bhāgyam yena devo dṛṣṭaḥ |
vayaṁ tu manda-bhāgyā iti viśidantāṁ rājānāṁ praty āha yūyam iti tribhīḥ | padya-
trayasya tātparyārthaḥ tair eva likhitāḥ | na tu prahlādasya gṛheṣu param brahma
vasati | na ca tad-darśanārthaṁ munayas tad-gṛhān abhiyanti | na ca tasya
mātuleyādi-rūpeṇa vartate | na ca svayam eva prasannāḥ | ato yūyam eva tato'pi
samatto'pi bhūri-bhāgā iti bhāvaḥ || iti |

sadātisannikṛṣṭatvān māmatādhikyato hareḥ |
pāṇḍavebhyo'pi yadavāḥ kecic chreṣṭhatamā matāḥ ||

tathā **śrī-daśame** –

aho bhojayate yūyam janma-bhājo nṛṇām iha |
yat paśyatā'sakṛt krṣṇāṁ tad-darśanam api yoginām || (10.82.28)
(end page 5)

tad-darśana-sparśanānapatha-prajalpa-
śayyāsanāśana-sayauna-sa-piṇḍa-bandhaḥ |
yeśāṁ gṛhe niraya-vartmani vartatāṁ vah
svargāpavarga-viramaḥ svayam āsa viṣṇuḥ || (10.82.30)

tathā –

śayyāsanāṭanālāpa-

⁷ LBhāg 2.12, which begins pāṇḍavāḥ sarvataḥ śreṣṭhāḥ.

⁸ KrṣṇaS 59* (p22), 82 (p33)

krīdā-snānāśanādiṣu |
na viduh santam ātmānam
vṛṣṇayah kṛṣṇa-cetasah ||30|| (BhP 10.90.46)

yadubhyo'pi variṣṭho'sau
bhagavān śrīmad-uddhavah |⁹
yādavendrasya yo mantrī
śisyo bhṛtyah priyo mahān
ābālyād eva govinde
bhaktir asya sadottamā ||31||¹⁰

tathā tṛtīye –

yah pañca-hāyano mātrā
prātar-āśāya yācitah |
tan naicchad racayan yasya
saparyām bāla-līlayā ||32|| (BhP 3.2.2)

śrī-daśame ca --

vṛṣṇinām pravaro mantrī kṛṣṇasya dayitah sakhā |
śisyo br̄haspateḥ sāksād uddhavo buddhi-sammataḥ ||33||
tam āha bhagavān preṣṭhamā bhaktam ekāntinām kvacit |
gṛhītvā pāṇinā pāṇīm prapannārtiharo hariḥ ||34|| (10.46.1-2)

ekādaśe ca (16.24) tvam tu bhāgavateṣv aham iti | na ca saṅkarṣaṇo na śrīr
naivātmā ca yathā bhavān iti ca | ataeva tṛtīye svayaṁ tathaivācaritam --

(end page 6)

noddhavo 'ṇv api man-nyūno
yad guṇair nārditaḥ prabhuḥ |
ato mad-vayunām lokam
grāhayann iha tiṣṭhatu ||35|| (BhP 3.4.3)

yad yasmād guṇaiḥ sattvādibhir nārdito na pīḍitaḥ guṇatītaḥ ity arthaḥ | yataḥ
prabhuḥ bhakti-rasāsvāde prabhaviṣṇuh |

vraja-devyo varīyasya īdrśād uddavād api |
yad āsām prema-mādhuryām sa eṣo'py abhiyācate ||36|| (LBhāg 2.29)

tathā hi daśame --
dṛṣṭavaivam ādi gopīnām
kṛṣṇāveśātma-viklavam |
uddhavah paramah pītas tā
namasyann idam jagau ||37|| (BhP 10.47.57)

⁹ The first two lines follow LBhāg 2.22. *sarvebhyo* for *bhagavān*.

¹⁰ The last two lines are Lbhag 2.25.

namasyann iti vartamāna-śatṛ-prayogo namaskārasyānavacchinnatvam bodhayati |
idam vakṣyamāṇam tad evāha --

etāḥ param tanu-bhṛto bhuvi gopa-vadhvo
govinda evam akhilātmani rūḍha-bhāvāḥ |
vāñchanti yad bhava-bhiyo munayo vayam ca
kim brahma-janmabhir ananta-kathā-rasasya ||38|| [BhP 10.47.58]

bhāvasya durlabhatvād dhi tāsāṁ tat-siddhaye punaḥ |
pāda-reṇūkṣitam yena tṛṇa-janmāpi yācyate ||39||¹¹

tathā hi śrī-daśame –

āsāṁ aho caraṇa-reṇu-juṣāṁ aham syām
vrīndāvane kim api gulma-latausadhīnām |
(end page 7)

yā dustyajaiḥ sva-janam ārya-pathaiḥ ca hitvā
bhejur mukunda-padaviṁ śrutibhir vimṛgyām ||40|| [BhP 10.47.61]

tasyā mr̄gyatvam śrutibhir evoktam, yathā tatraiva --

nibhṛta-marun-manoksa-drdha-yoga-yujo hṛdi yan
munaya upāsate tad-arayo’pi yayuḥ smaraṇāt |
striya urugendra-bhoga-bhuja-dāṇḍa-visakta-dhiyo
vayam api te samāḥ sama-dṛśo’ṅghri-saroja-sudhāḥ ||41|| (BhP 10.87.23)

atra pratiyugmāntarasthasyāpi śabdasya dvayena yugma-dvayam pr̄thag avamyate |
tataś ca tad brahmākhyā tat tam munaya upāsate tad arayo’pi yayuḥ smaraṇāt |
striyah śrī-vraja-devyah aṅghri-saroja-sudhās tat-prema-maya=mādhuryāṇi yayuḥ |
vayam api samadr̄śas tābhiḥ sama-bhāvāḥ satyah samās tābhiḥ tulyatām pr̄aptāḥ |
vyūhāntareṇa gopyo bhūtvā tavāṅghri-saroja-sudhā yayima ity arthaḥ | atra bṛhad-
vāmana-purāṇe tāsāṁ prārthanā pūrvakāṇi vākyāni santi | strī-śabdasya gopī
vācakatvam | tad arayo’pi yayuḥ smaraṇād ity anenāsurāṇām api mokṣa-dātṛtvena
anyatayā prasiddhasya śrī-kṛṣṇasyaivālambanatvena labdhatvāt | tāsāṁ eva tasmin
kevalena rāgeṇa bhajana-prasiddheḥ | tad etad apy āstām śrī-nārāyaṇāṅga-sthitāyā
lakṣmīto’pi tāsāṁ parama-vailakṣaṇyam tenaiva tādr̄śa-nija-bhakti-hetutvena
darśitam | yathā tatraiva –

(end page 9)

nāyām śriyo’ṅga u nitānta-rateḥ prasādah
svar-yoṣitām nalina-gandha-rucām kuto ‘nyāḥ ||42|| (BhP 10.47.60)

ity anena lakṣmyādikā niravaśeṣā eva striyo nāmubhiḥ sālakṣaṇyam prāpnuvantīti
vilakṣaṇā | tatrāpy udagād ity anena sa prasādas tāsu rāsa-prasaṅge uditavān eva na

¹¹ The second line is exactly 2.41, the first line of which is *na citram prema-mādhuryam*
āsāṁ vāñched yad uddhavaḥ |

tu jāta iti svābhāvika-premavatyaḥ | kevalasya śrī-vṛṇdāvana-vihāriṇāḥ pūrṇa-bhagavataḥ sarvato vilakṣaṇasya nitya-preyasī-rūpā iti | sarvato vilakṣaṇā-lakṣmī-viśeṣatvena prāptāḥ | tasmāt tābhiḥ saha tasya pūjanam āvaśyakam ity āyātam | tataḥ sthūṇa-nikhanana-nyāyena tad-arthaṁ tāsāṁ svarūpaṁ nirūpyate | tatrādau śrī-bhagavat-sandarbhe¹² brahmeti paramātmeti bhagavān iti śabdyate ity (BhP 1.2.11) ādinā śrī-bhagavantam suṣṭhu nirdhārya tasya śakti-dvayī nirūpitā | māyākhyā svarūpa-bhūtākhyā ca |

tatra --

ṛte'rtham् yat pratīyeta
na pratīyeta cātmāni |
tad vidyād ātmāno māyām
yathābhāso yathā tamah || [BhP 2.9.33]

ity anena –

eṣā māyā bhagavataḥ sṛṣṭi-sthity-anta-kāriṇī |
tri-varṇā varṇitāsmābhīḥ kim bhūyah śrotum icchasi || (BhP 11.3.16)

ity anena māyā-śaktir nirūpitā | tatra tasyā amśāś ca darśitāḥ ||

atha yan na sprśanti na vidur mano buddhīndriyā sarvaiḥ ity (BhP 6.16.20) ādinā |

tvam ādyah puruṣah sākṣād
īśvaraḥ (end page 9) prakrteḥ paraḥ |
māyām vyudasya cic-chaktyā
kaivalye sthita ātmāni || [BhP 1.7.23]

ity anena ca svarūpa-bhūtācintya-śaktir darśitā | tasyā vṛtti-bhedenāntāyāḥ --
śriyā puṣṭyā girā kāntyā kīrtvā tuṣṭyelator jayā ity ādi kiyanto bhedāś ca darśitā (BhP 10.39.55) | sā ca śakti-dvayī aparā ceti śrī-viṣṇu-purāṇe darśitā --

sarva-bhūteṣu sarvātman
yā śaktir aparā tava |
guṇāśrayā namas tasmai
śāśvatāyai sureśvara ||45||

yātīta-gocarā vācām
manasām cāviśeṣaṇā |
jñāni-jñāna-paricchedyā
vande tām īśvariṁ parām ||46|| ity anena (ViP 1.19.76-77) ||

tatra prathamā śrī-vaiṣṇavānāṁ jagadvad-upēksaṇīyā yan-mayī eva khalu tasya jagattā | dvitīyā tu teṣām śrī-bhagavad-upāśyā tadiya-svarūpa-bhūtā yan-mayy eva khalu tasya bhagavattā | tatraikam eva svarūpāṁśitvena śaktimattvena ca virājatīti |

¹² This is the starting point of the Bhagavat-sandarbha. The two following verses are quoted in section 16 and 21.

yasya śakteḥ svarūpa-bhūtatvam nirūpitam | cic-chakti-mattā pradhānena
virājamānam bhagavat-samjñam āpnotīti tatraiva darśitam eva | tad evam śaktitva-
prādhānyena virājamānam lakṣmī-samjñām āpnotīti darśayitum prakaraṇam
utthāpyate |

¹³tatra tāvad ekasyaiv svarūpasya sattvāc cittād ānandāc ca svarūpa-bhūtā śaktir
apy ekā tridhā | tad uktam **viṣṇu-purāṇe** --

hlādinī sandhinī samvit
tvayy ekā sarva-samsthitaḥ |
hlāda-tāpa-karī miśrā
tvayi no guṇa-varjite ||47|| iti (ViP 1.12.68)

vyākhyātam ca svāmibhiḥ | hlādinī āhlāda-karī (end page 10) sandhinī santatā
samvid vidyā-śaktih | ekā mukhyā avyabhicāriṇī svarūpa-bhūteti yāvat | sā sarva-
samsthitaḥ sarvasya samyak sthitir yasmāt tasmin sarvādhishṭhāna-bhūte tvayy eva
na tu jīveṣu ca sā guṇamayī trividhā sā tvayi nāsti | tām evāha hlāda-tāpa-karī¹³
miśrā iti | hlāda-karī manah-prasādotthā sāttvikī | tāpakarī viṣaya-viyogādiṣu tāpa-
karī tāmasī | tad-ubhaya-miśrā viṣaya-janyā rājasī | tatra hetuh -- sattvādi-guṇa-
varjite | tad uktam **sarvajñā-sūktau** –

hlādinyā saṁvid-āśliṣṭah
sac-cid-ānanda īśvaraḥ |
svāvidyā-saṁvrto jīvah
saṅkleśa-nikarākaraḥ ||48|| iti (Bhāvārtha-dīpikā 1.7.6)

atra kramād utkarṣeṇa sandhinī-saṁvid-dhlādinyā jñeyāḥ | tatra ca sati ghaṭānām
ghaṭatvam iva sarveṣām satām vastūnām pratīter nimittam iti kvacit sattā-
svarūpatvena āmnāto’py asau bhagavān sad eva somyedam agra āśid ity atra sad-
rūpatvena vyāpadiṣyamānā mayā sattām dadhāti dhārayati ca sā sarva-deśa-kāla-
dravyādi-prāptikarī sandhinī | tathā saṁvid-rūpo’pi yayā saṁvetti saṁvedayati ca
sā saṁvit | tathā hlāda-rūpo’pi yayā saṁvid utkaṭa-rūpayā tam hlādaṁ saṁvetti
saṁvedayati ca sā hlādinīti vivecanīyam |

tad evam tasyā mūla-śaktes try-ātmakatvena siddhe yena sva-prakāśatā-lakṣaṇena
tad-vṛtti-viśeṣeṇa svarūpam svayam svarūpa-śaktir vā viśiṣṭam āvirbhavati tad
viśuddha-sattvam | tac cānya-nirapekṣayas tat-prakāśa iti jñāpana-jñāna-vṛttikatvāt
saṁvid eva | asya māyayā sparśābhāvāt viśuddhatvam |¹⁴

tad uktam **śrī-viṣṇu-purāṇe** (end page 12) –

sattvādayo na santīśe
yatra ca prākṛtā guṇāḥ |
sa śuddhaḥ sarva-śuddhebhyāḥ
pumān ādyāḥ prasīdatu ||49|| iti | [ViP 1.9.44]

¹³ The following passage ending with viśuddhatvam is in BhagS 117.

¹⁴ This entire section beginning with *hlādinī sandhinī saṁvit* is found in Bhagavat-sandarbha, section 117.

śrī-daśame ca viśuddha-sattvam tava dhāma śāntam ity ādi (BhP 10.27.4)

harir hi nirguṇah sākṣat
puruṣah prakṛteḥ paraḥ |
sa sarva-dṛg upadraṣṭā
tam bhajan nirguṇo bhavet || iti [BhP 10.88.5]

ekādaśe ca sattvam rajas tama iti guṇā jīvasya naiva me iti [BhP 11.25.12] |
gītopaniṣatsu ca –

ye caiva sāttvikā bhāvā rājasās tāmasāś ca ye |
matta eveti tān viddhi na tv aham teṣu te mayi ||
tribhir guṇa-mayair bhāvair ebhīḥ sarvam idam jagat |
mohitam nābhijānāti mām ebhyah param avyayam || iti [Gītā 7.12-3]

tatra cedam eva viśuddha-sattvam sandhiny-amśa-pradhānam ced ādhāra-śaktih |
samvid-amśa-pradhānam ātma-vidyā | hlādinī-sārāmśa-pradhānam guhya-vidyā |
yugapat śakti-traya-pradhānam mūrtih | atrādhāra-śaktiyā bhagavad-dhāma
prakāśate | tad uktam – yat sātvatāḥ puruṣa-rūpam uśanti sattvam loko yata [BhP
12.8.40]¹⁵ iti |

tathā jñāna-tat-pravaraka-lakṣaṇa-vṛtti-dvayakayātma-vidyayā tad-vṛtti-rūpam
upāsakāśrayam jñānam prakāśate | evam bhakti-tat-pravartaka-lakṣaṇa-vṛtti-
dvayakayā guhya-vidyayā tad-vṛtti-rūpā prītyātmikā bhaktih prakāśate |

ete eva viṣṇu-purāṇe lakṣmī-stave spaṣṭikṛte – (end page 12)

yajña-vidyā mahā-vidyā
guhya-vidyā ca śobhate |
ātma-vidyā ca devi tvam
vimukti-phala-dāyinī || [ViP 1.9.118] iti |

yajña-vidyā karma | mahā-vidyā aṣṭāṅga-yogaḥ | guhya-vidyā bhaktih | ātma-vidyā
jñānam | tat-tat-sarvāśrayatvāt tvam eva tat-tad-rūpā vividhānām muktīnām
anyeśām ca vividhānām phalānām dātrī bhavasīty arthaḥ ^{k16} śrutiś ca parāsyā
śaktir vividhaiva śrūyate svābhākī jñāna-bala-kriyā ceti |

athaivambhūtānanta-vṛttikā yā svarūpa-śaktih sā tv iha bhagavad-vāmāmśa-vartino
mūrtimato lakṣmīr evety āha anapāyinī bhagavatī śrīḥ sākṣad ātmano hareḥ | [BhP
12.11.20] iti | ṭīkā ca – anapāyinī hareḥ śaktih | tatra hetuḥ sākṣad ātmanah sva-
svarūpasya cid-rūpatvāt tasyās tad-abhedād ity arthaḥ ity eṣā |

atra sākṣat-śabdena māyā paraity abhimukhe ca vilajjamānā iti [BhP 2.7.47]
vimohitā vikatthante mamāham iti durdhiyah | [BhP 2.5.13] ity uktvā māyā neti
dhvanitam | atra anapāyitvam yathā hayaśīrsa-pañcarātre –

¹⁵ This appears to be evidence that 8 is the original source of the material, not 117. To be followed.

¹⁶ k. This section can be found in RKAD 12-13.

paramātmā harir devaḥ tac-chaktih śrīr ihoditā |
śrīr devī prakṛtiḥ proktā keśavah puruṣah smṛtah |
na viṣṇunā vinā devī na hariḥ padmajām vinā ||51|| iti |

viṣṇu-purāṇe (ViP 1.9.143) –

nityaiva sā jagan-mātā viṣṇuh śrīr anapāyinī |
yathā sarva-gato viṣṇus tathā śrīs tat-sahāyinī ||52||¹⁷

(end page 13)

devatve deva-dehā sā mānuṣatve ca mānuṣī |
harer dehānurūpām vai karoty eṣṭamanas tanum ||53|| iti ca |

brahma-saṁhitāyāṁ (5.8) niyatih sā ramā devi tat-priyā tad-vaśam tadā iti |
niyamyate svayam bhagavaty eva niyatābhavatīti svarūpa-bhūtā śaktih | devī
dyotamānā prakāśa-rūpety arthaḥ | cid-rūpam iti **skānde** –

aparam tv akṣaram yā sā prakṛtir jāda-rūpikā |
śrīḥ parā prakṛtiḥ proktā cetanā viṣṇu-saṁśrayā ||54||

tataś ca bhagavān kṛṣṇa-samjñā eva iti nirdhārite na viṣṇunā | vinā devītyādi
devatve deva-dehā sā ity ādi tadiya-svarūpa-bhūtā īśa-vāmāṁśa-vartinī lakṣmī kim
ākhyā | iti nirdhāryā | tatra dvayor api pūryoh śrī-mahiṣyākhyā jñeyā | tadiya-
svarūpa-śaktitvām skānda-parbhāsa-khanḍe śiva-gaurī-saṁvāde gopyādity-
māhātmye dṛṣṭām yathā --

purā kṛṣṇo mahā-tejā yadā prabhāsam āgataḥ |
sahito yādavaiḥ sarvaiḥ ṣaṭ-pañcāśat-prakotibhiḥ ||
śoḍāśaiva sahasrāṇi gopyas tatra samāgatāḥ |
lakṣam ekam ṣaṣṭhir ete kṛṣṇa-sutāḥ priye || ity upakramya | (end page 14)

tato gopyo mahā devi vidyā yāḥ śoḍāśa smṛtāḥ |
tāśām nāmāni te vaksye tāni hy eka-manāḥ śrīṇu ||
lambini candrikā kāntā krūrā sāntā mahodayā |
bhīṣāṇi nandinī śokā supūrvā vimalā kṣayā ||
subhadrā śobhanā puṇyā haṁśitā kalāḥ kramāt |
haṁsa eva yataḥ kṛṣṇaḥ paramātmā janārdanaḥ |
tasyaitāḥ śaktayo devi śoḍāśaiva prakīrtitā ||
candrārūpī mataḥ kṛṣṇa kalā-rūpāstu tāḥ smṛtāḥ |
sampūrṇa-maṇḍalā tāśām mālinī śoḍāśī kalā ||
pratipat-tithim ārābhya sañcaraty āsu candramāḥ |
śoḍāśaiva kalā yās tu gopī-rūpā varānane ||
ekaikaśas tāḥ sambhinnāḥ sahasreṇa pṛthak pṛthak |
evam te kathitam devi rahasyam jñāna-sambhavam |

¹⁷ This section quoted from Bhagavat-sandarbha 118.

ya etāṁ veda puruṣah jñeyo vaiṣṇavo budhaiḥ ||

tatra gopyo rājñya ity arthaḥ | gopo bhūpe'piṭy amaraḥ | lambinī avatāra-śaktih | haṁsaśītety atra prāptasya haṁsasya vācyam āha haṁsa eveti | sa ca candra-rūpī candra dṛṣṭāntenanoddeśya ity arthaḥ | kalā-rūpā iti tāś ca śaktayah | candrasyāmṛtety ādi kalā dṛṣṭāntenanoddeśyā ity arthaḥ |

anuktāṁ antimāṁ mahāśaktim āha sampūrṇeti | seyāṁ tu kalā samaṣṭhirūpā jñeyā | dṛṣṭāntopādānāc candrasya tādrśatvam āha pratipad iti | āsu etat-tulātve vivakṣitam āha ṣodaśaiveti | ṣodaśānām (end page 15) eva vidyārūpatvāt | etad-upadeśasya jñāna-sambhava-rahasyatvāt taj-jñānasya
vaiṣṇavatvānumākaliṅgatvāc ca | krūrām īṣaṇāśokānām api bhagavat-svarūpa-bhūtānām eva satīnām mallānām aśanir ity ādivat śrī-kṛṣṇasya kaṭhinatvaa-pratyāyakatvāt | mṛtur bhojapater itivat durjana-vicitrāsakatvāt | asatāṁ śāstetivat tadīya-śoka-hetutvād evam ca tat-tan-niruktir upapadyate | yathā prakāśaika-rūpāyā eva sūrya-kāntor ulūkeṣu tāmisrādi-vyañjakatā | tataś candra-rūpī mata kṛṣṇah kalā-rūpas tu tāḥ smṛtā iti sphuṭam eva svarūpa-bhūtātvanā darśitam | tad evam tāsām svarūpa-śaktitve lakṣmītvam tāsām siddhaty eva | tad evam abhipretya tāsām lakṣmītvam āha śrī-śukah --

gṛheṣu tāsām anapayyātarkya-kṛṇi
nirasta-sāmyātiśayeṣu avasthitāḥ |
reme ramābhīr nija-kāma-sampluto
yathetaro gārhaka-medhikāmś caran ||63|| (BhP 10.59.43)

ṭīkā ca – **ramābhīr lakṣmyā amīśa-bhūtābhīr** ity eṣā | svarūpa-śaktitvād eva reme ity uktam | ato nijah striyah paramānanda-śakti-viśesodaya-rūpa-prema-višeṣa-svarūpo yaḥ kāmas tena sampluto vyāpta iti | tatra śīmaty ābhāsāyām bhū-śakti-rūpatvam pādmottara-khanḍādau | yamunāyāḥ kṛpā-śakti-rūpatvam **skānda-yamunā-māhātmyādāv** ity anveṣāṇīyam | kintu satyabhāmāyā harivaiśādau saubhāgyāti- (end page 16) śayasya vivakṣitavāt prema-śakti-pracura-bhū-śaktitvam jñeyam | svayam lakṣmīs tu rukmiṇī |

dvārakāyām abhūd rājan mahāmodaḥ puraukasām |
rukmiṇyā ramayopetām dṛṣṭvā kṛṣṇām śriyah patim || (BhP 10.54.60)

ity ādiṣu tasyām eva bhūriṣaḥ prasiddheḥ | ataḥ svayam lakṣmītvenaiva paraspara-yogyatām āha śrī-śukah --

asyaiva bhāryā bhavitum rukmiṇy arhati nāparā |
asāv apy anavadyātmā bhaiṣmyāḥ samucitaḥ patih ||64|| (BhP 10.53.37)

¹⁸ ataḥ svayam bhagavato'nurūpatvena svayam lakṣmītvam prasiddham eva | atha śrī-vṛndāvane tadīya-svarūpa-śakti-prādurbhāvāḥ śrī-vraja-devyah | yathā **brahma-samhitāyām** (5.37) --

¹⁸ From here to *darśitavān*, KṛṣṇaS 185-186, page 110. See also Gopāla-campū 15.75.

ānanda-cinmaya-rasa-pratibhāvitābhīs
 tābhīr ya eva nija-rūpatayā kalābhīḥ |
 goloka eva nivasaty akhilātma-bhūto
 govindam ādi-puruṣam tam aham bhajāmi ||65|| iti |

tatra tābhīḥ śrī-gopībhir mantre (5.24) tac-chabda-prayogāt | ānanda-cin-maya-rasena prema-rasa-viśeṣeṇa praitbhāvitābhīs tat-pradhānābhīr ity arthaḥ | hlādinī-sāra-vṛtti-viśeṣa-rūpatvāt | kalātvenaiva nija-rūpatve siddhe punar nija-rūpatayoktih prakaṭa-lilāyāṁ (end page 17) parakīyābhāsatvasya vyavacchedārtham | yata uktam tatraiva śriyāḥ kāntāḥ kāntāḥ parama-puruṣāḥ (5.56) iti | śrī-parama-puruṣayor aupapatyāṁ nāstīti yuktam ca darśitavān | etad abhiprāyeṇaiva **svāyambhuvāgame**'pi śrī-bhū-lilā-śabdaiḥ tat-preyasī-viśesatvam upadiṣṭam |

ataeva **gopījanā vidyā-kalā-preraka** ity atra **tāpanī-vākye** śrīmad-daśākṣarastha-nāma-niruktau ye gopījanāḥ te ā samyag yā vidyā parama-prema-rūpā tasyāḥ kalā-vṛtti-rūpā iti vyākhyeeyam | **rāja-vidyā rāja-guhyaṁ** ity ādi gītā-prakaraṇāt bhagavaty avidyā-samśleṣābhāvāt | tad uktam hlādinīty ādi | tatas tāsām prerakas tat krīḍāyāṁ pravartakah | sa ca patitva eva viśrāntāḥ | iti vallabha-śabdenaikārthyam eva | **janma-jarābhyaṁ bhinna** ity ādau **sa vo hi svāmī bhavati** iti tasyām eva śrutau, tāḥ prati durvāsā-vākyāt | strī-sambandhe svāmī-śabdah paatyāv eva rūḍhāḥ | svāmino devṛ-devarāv ity **amara-koṣāt** | **pāda-nyāsair** ity ādau [BhP 10.33.7] **kṛṣṇa-vadhva** iti śrī-śuka-vacanam | **ṛṣabhasya jaguḥ kṛtyāni** [BhP 10.33.21] ity atra tīkā ca **ṛṣabhasya patyuh** iti | **saṅgītaśāstre** ca, **gopīpatir ananto** 'pi vamīśadhvanivāśām gataḥ iti. śrīmac-chāṅkarācārya-kṛte **yamunāśtotre** ca, vidhehi tasya rādhikādhavāṅghripañkaje **ratim** iti | uddhavaṁ prati śrī-bhagavatā ca -- ballavyo me madātmikāḥ [BhP 10.46.6] iti | tad idam **gacchoddhava vrajam** saumya pitror nah prītim āvaha iti [BhP 10.46.3] (end page 18) vallabhābhīmānitām ātmani vyajya śrīkṛṣṇasya vacanām brāhmaṇasya mama brāhmaṇīty ādivat goparūpasya mama gopī-rūpā ity arthaḥ | atas tāsām api tathaivābhīmānam tatraivoktam -- api bata **madhupuryāṁ āryaputro 'dhunāste** iti (10.47.11) | tathaiva ca kumārīṇām saṅkalpa-vacanam – **nanda-gopa-sutam** devi patim me kurute **namah** iti (10.22.4) |

na kevalam sādhāraṇa-rītyā dāmpatya-vyavahāras tābhīr mama kintu mad-ātmikā mat-svarūpa-śaktaya ity arthaḥ | ātma-śabdasya manīvācakatvena **tā man-manaskā** (10.46.4) ity ādy uktam punar uktam syāt | uktam ca tāsām svarūpa-śaktitvām śrī-sukadevena –

tābhīr vidhuta-śokābhīr bhagavān acyuto vṛtaḥ |
 vyarocatādhikam tāta puruṣāḥ śaktibhir yathā || iti | (10.32.10)

tābhīḥ śaktibhir yathā yāvat tathā **tatrātiśuśubhe** tābhīr bhagavān devakī-sutah ity ādi | **cakāśa gopī-pariṣad-gato'rcita** ity ādi | **vyarocataiṇāṅka** ivodubhir vṛta ity ādi | svarūpa-śaktitvād evādhikam vyarocata ity ādy-uktam upapadyate | sva-śaktyeka-prakāśat śrī-bhagavataḥ | atas tāsām lakṣmī-samjñatvam apy uktam **brahma-samhitāyāṁ lakṣmī-sahasra-śata-sambhrama-sevyamānam** iti | śriyāḥ kāntāḥ kāntāḥ parama-purusa iti | **śrī-daśame** ca --

(end page 19) **gopyo labdhvācyutam kāntam śriya ekānta-vallabham** iti (10.33.14)
gopya eva śriya kāntam manoharam ekānta-vallabham raho-ramaṇam | tasmāt
nāyam śriyo’ṅga iti śukānuvādaḥ sāmānye lakṣmī-vijayam vyanakti | lakṣmī-
sahasreti viriñca-vāṇī lakṣmī-viśeṣatvam urīkaroti | kurutve’pi śrī-yudhiṣṭhirādīnām
pāṇḍava-samjñatvam | lakṣmītve’pi vraja-devīnām gopī-samjñatvam iti | tasmāt
tāsām parama-lakṣmī-rūpatvena tan-nitya-preyasītvam siddham |

tathā ca **gautamīya-tantra** daśārṇa-vyākhyāyām (20-21) --

gopīti prakṛtimiṣa vidyāj janas tattvasamūhakah |
anayor āśrayo vyāptyā kāraṇatvena ceśvarah ||67||
sāndrānandam param jyotir vallabhatvena kathyate |
athavā gopī prakṛtir janas tadaṁśamaṇḍalam ||68||
anayor vallabhaḥ proktah svāmī kṛṣṇākhyā īśvarah |
kāryakāraṇayor īśah śrutibhis tena giyatelli 69||
anekajanmasiddhānām gopīnām patir eva vāl
nandanandana ity uktas trailokyānandavardhanah ||70|| iti.

ataeva prathamā prakṛtiḥ pradhānām | dvitīyā svarūpa-śaktih | tattvāni mahad-
ādīni amśāḥ |

jñāna-śakti-balaiśvarya-vīrya-tejāṁsy aśeṣataḥ |
bhagavac-chabda-vācyāni vinā heyair guṇādibhiḥ ||71||

iti **viṣṇu-purāṇo**ktāḥ (ViP 6.5.79) |

atra anekajanmasiddhānām iti, **bahūni me vyatītāni** (end page 20) **janmāni tava**
cārjuna [bg 4.5] itivat anādi-siddhatvam eva bodhayati | patir eva ity eva-kāreṇa
prakaṭa-lilāyām upapatitva-vyavahāras tu māyika evety arthaḥ | sa cāgre
darśayiṣyate | vā-śabdasyaivottara-pakṣatā-bodhanāya ¹⁹

tad evam ādibhir viśiṣṭatvenaiva tad-ārādhanād āsām nitya-preyasītvam siddham |
tac-chṛtīnām tad-ārādhānām cānāgghanatabhāvitvāt | sa hi mantri caturdhā
pratīyate | mantrasya kāraṇa-rūpatvena varṇa-samudāya-rūpatvena, adhiṣṭhātṛ-
devatā-rūpatvena ārādhyā-rūpatvena ca | atra kāraṇa-rūpatvam tad-adhiṣṭhātṛ-
devatā-rūpatvam coktaṁ **brahma-samhitāyām** **prakṛtyā** **puruṣena ca** iti (5.3) |
prakṛtir mantrasya svarūpas trayam eva śrī-kṛṣṇāḥ kāraṇa-rūpatvāt | tad evoktam
ṛṣy-ādi-smaraṇe **kṛṣṇāḥ** **prakṛtir** iti | sa eva adhiṣṭhātṛ-devatā-rūpaḥ | varṇa-
samudāya-rūpatvam coktaṁ tatraiva – **kāmaḥ kṛṣṇāy**ety (BrahmaS 5.24) ādinā |
uktāṁ ca **hayaśīrṣa-pañcarātre**

vācyatvam vācakatvam ca devatā-mantrayor hi |
abhedenocaye grahma tattvavidbir vicārataḥ || iti |

¹⁹ GCP 15.73-75

ārādhya-rūpatvam ca tatraiva brahma-samhitāyām -- īśvaraḥ paramah kṛṣṇah
saccidānanda-vigrahah | anādir ādir ity ādinā (5.1) kvicid durgāyā adhiṣṭhātṛtvam
tu śakti-śaktimator abheda-vivakṣayā | ata uktam gautamīya-kalpe – yaḥ kṛṣṇah
saiva durgā syād yā durgā kṛṣṇa eva sa iti | yataḥ śrī-kṛṣṇas tatra svarūpa-śakti-
rūpeṇa durgā nāma | tasmān neyam māyāṁśa-bhūtā durgā iti gamyate | niruktiś
cātra duḥkhena (end page 21) gurv-ārādhānādi-prayāsenā gamyate jñāyate iti |
tathā ca nārada-pañcarātre śruti-vidyā-saṁvāde –

jānāty ekā parā kāntam saiva durgā tad-ātmikā |
yā parā parayā śaktir mahāviṣṇu-svarūpiṇī |
yasyā vijñāna-mātreṇa parāṇām paramātmānaḥ |
muhūrtād eva devasya prāptir bhavati nānyathā ||
ekeyam prema-sarvasva-svabhāvā śrī-gokuleśvarī |
anayā sulabho jñeya ādi-devo'khileśvarah ||
bhaktir bhajana-sampattir bhajate prakṛtiḥ priyam |
jñāyate'tyanta-duḥkhena seyam prakṛtir ātmānaḥ |
durgeti gīyate sarvair akhaṇḍa-rasa-vallabhā ||
asyā āvarikā śaktir mahāmāya'khileśvarī |
yayā mugdham jagat sarvam sarva-dehābhimāninaḥ || iti |

ataeva māyāṁ vyudasya cic-chaktyā kaivalye sthita ātmanīti prathamokteḥ | na
yatram māyā kim utāpare harer iti dvitīyokteḥ māyātīta-vaikuṇṭhāvaraṇa-kathane
yathoktam pādmottara-khaṇḍe –

satyācyutānanta-durgā-viṣvaksena-gajānanāḥ |
śaṅkha-padma-nidhī lokāś caturthāvaraṇam smṛtam || ity ady uktvā –

nityāḥ sarve pare dhāmni ye cānye'pi divaukasah |
te vai prākṛta-nāke'sminn anityās tridiveśvarāḥ || (end 22)

iti teṣām śrī-bhagavad-āṁśa-rūpatvam uktam **trailokya-sammohana-tantre** --

sarvatra devadevo'sau
gopa-veśa-dharo hariḥ |
kevalam rūpa-bhedena
nāma-bhedah prakīrtitah ||77||

ato nāma-mātra-sādhāreṇe'nanya-bhaktair na vibhetavyam kintu bhāgavatair nitya-
vaikuṇṭha-sevakatvāt viṣvaksenādīvat sat-kāryā eva te | **arcayitvā tu govindam**
tadīyān nārcayet tu yaḥ ity ādi-vacanena tad-asatkāre doṣa-śravaṇāt | ataeva tān
evoddiśya uktam **ekādaśe** –

durgām vināyakaṁ vyāsam
viṣvaksenam gurūn surān |
sve sve sthāne tv abhimukhān
pūjayet prokṣaṇādibhiḥ ||78|| (BhP 11.27.29)

atha prakṛtam anusarāmaḥ | sad eva śrī-gopīnām svarūpa-śaktitve prasiddhe śrī-kṛṣṇasya nitya-preyasī-rūpatvam siddham eva | tatas tābhiḥ saha tasya pūjana āvaśyakatā svataḥ siddhāḥ | atra punaḥ prativādī prāha, yadi tāḥ kṛṣṇasya nitya-priyāḥ, tarhi katharī parakīyārūpatvam | tatrāpi putrādi-saṁyoktrtvam śrūyate | satyaṁ tad-rūpatvam māyikam iti vaisṇava-toṣaṇī-nāmnyām śrī-daśama-ṭippanyām kṛṣṇa-sandarbhadau ca pramitam iti vistara-bhayān nātra prapañcitam |

atha sāmānyataḥ śrī-kṛṣṇa-priyāḥ khalu dvidhāḥ | nitya-siddhāḥ sādhana-siddhāś ca | tatra nitya-siddhāḥ pūrvoktiḥ | sādhana-siddhāś ca trividhāḥ | ṛṣijāḥ śrutayo deva-kānyāś ca | tatra ṛṣijā yathā **pādmottara-khaṇḍe** --

(end 23)

purā maharṣayah sarve daṇḍakāranya-vāsinah |
dṛṣṭvā rāmaṁ hariṁ tatra bhoktum aicchan suvigrāham ||79||
te sarve strītvam āpannāḥ samudbhūtāś ca gokule |
hariṁ samprāpya kāmena tato muktā bhavārṇavāt ||80||²⁰

na ca vaktavyam gokula-jātānām prāpañcika-dehāditvam na sambhavatīti | avatāra-līlāyāḥ prāpañcika-miśratvāt | śrī-devakī devyām api ṣaḍ-garbha-saṁjñakānām janma śrūyate iti |

śrutayo yathā **bṛhad-vāmana-purāṇādisu** śrūyante | yata eva tathā vyākhyātāṁ **striya urugendra-bhoga-bhuja-daṇḍa-viṣakta-dhiyo vayam apīti** (BhP 10.87.23) | gāyatrī ca tāsu jāteti **pādme sr̥ṣti-khaṇḍe** yathā brahmaṇā gopa-kanyāyā gāyatrī udvāhe gopeṣu śrī-viṣṇu-vākyam –

mayā jñātvā tataḥ kanyā dattā caisāviriñcaye |
yuṣmākāṁ ca kule cāharī deva-kāryārtha-siddhaye |
avatāram kariṣyāmi mat-kāntā tu bhaviṣyati || iti |

deva-kānyāś ca yathā **śrī-daśame tat-priyārtham sambhavantu sura-striya** iti (BhP 10.1.13) | ata sura-striyas tāsām śrī-kṛṣṇa-priyāṇām upayogāyeveti gamyate | atas tat-priyārtham ity evoktaṁ, na tu tat-prīty-artham iti |

atas tāsām caturvidhatvam uktām **pādme** –

gopyas tu ṛṣijā gopa-kanyakāḥ śrutijāḥ parāḥ |
deva-kānyāś ca rājendra na mānuṣyah kadācana ||

(end page 24)

gopa-kānyā eva nityāḥ | na mānuṣah kathañcaneti praākṛta-mānuṣya-niṣedhāt | atas tāsām svarūpa-śaktitvād eva śrī-bhagavatas tābhiḥ saha rīraṁsā jātā | yathā śrī-śukāḥ |

²⁰ BRS 1.2.301-2

bhagavān api tā rātrīḥ śaradotphullamallikāḥ
vīkṣya rantum manaścakre yogamāyām upāśritaḥ || (BhP 10.29.1)

tā rātrīr vīkṣya uddīpanatvenānubhūyeti kaumutyenālambana-rūpāṇāṁ tāsāṁ
prema-mahimā darśitah | **ātmārāmāś ca munayah** ity ādau **itthambhūta-guṇo harir**
itivat itthambhūta-guṇās tāḥ yena tādṛsy api tasya ramaṇcchā jāyate iti | ataeva
vyavahārārtham tasya kaiśoram api mānitam jātam iti **śrī-viṣṇu-purāṇe** darśitam |

so’pi kaiśoraka-vayo mānayan madhusūdanah |
reme tābhīr ameyātmā kṣapāsu kṣaptāhitah || (ViP 5.13.60) iti |

harivamśe ca-

yuvatīr gopa-kanyāś ca rātrau saṅkālyā kālavit |
kaiśorakam mānayānah saha tābhīr mumoda ca || (HV 63.18) iti |

atra kālavid ity asya vyākhyānāṁ tā rātrīr vīkṣyeti | saha tābhīr mumoda hetyasya
sūcakāṁ rantum manaś cakre iti | ity ālambana-kāla-deśānāṁ śrī-kṛṣṇāya parama-
puruṣatvāṁ darśitāṁ tasmāt hlādinī-śakti-vilāsa-lakṣaṇa-tat-prema-mayy evaisā
rirāṁsā | na tu prākṛta-kāmamayīti | śrī-svāmibhir api vyaktam uktāṁ dvātriṁśe
virahālāpa-viklinna-hṛdayo harir iti sva-premāṁṛta-kallola-vihvalī-kṛta-cetasa iti |
ataeva tac-chravaṇa-phala-dvārā tad-arcanasyāvaśyakatāṁ darśayati śrīman-
munīndraḥ ||

(end page 25)

vīkrīḍitāṁ vraja-vadhūbhīr idām ca viṣṇoh
śraddhānvito yaḥ śṛṇuyād atha varṇayed vā
bhaktīṁ parām bhagavati parilabhyā kāmarā
hṛd-rogam āśv apahinoty acireṇa dhīrah || (BhP 10.33.42) iti ||84||

atra sva-priyābhiḥ saṁvalitasya śrī-kṛṣṇasya krīḍāyāḥ śravaṇa-varṇana-mātreṇa
bahu-sādhana-duḥsādhyāpi parā bhaktir udayate udaya-mātreṇa ca hṛd-rogah
śīghram apahriyate iti hi spaṣṭam eveti phalātiśaya-kathanena pravartanāt
vidhitvam eva sidhyati | yasya parṇamayī juhur bhavati na sa pāpām ślokām
śṛṇotītivat | na cādhikārī kaniṣṭha iti vācyām dhīra ity uktatvāt |

atha darśana-mantre nāmāntareṇānirdiśya śrī-vallavīnāṁ nāma višeṣam ālambyaiva
svayām bhagavato nirdeśāt tāsāṁ tat-paricāyakāṅga-rūpatvam eva bodhitam | **gopī-**
gopa-paśūnāṁ bahiḥ smared asya gīrvāṇa-ghaṭām ity ādi **krama-dīpikāyām** (KD
3.32) **gautamīya-tantra** –

navīna-nīrada-syāmaṁ nālendīvara-locanam |
vallavī-nandanām vande kṛṣṇām gopāla-rūpiṇam ||85|| ity ādau –
rucirauṣṭha-puṭanyasta-vamśī-madhura-niḥsvanaiḥ |
lasad-gopālikā-ceto modayantaṁ muhur muhuḥ ||86||
vallavī-vadanāṁbhoja-madhupāna-madhu-vratam |

ksobhayantam manas tāsām susmerāpāṅgavīksanaiḥ ||87|| (end page 26)
yauvanodbhinna-dehābhīḥ samsaktābhīḥ parasparam |
vicitrāmbara-bhūṣābhīr gopa-nārībhīr āvṛtam ||87|| iti |

atra sā tvāṁ brahmaṇa nrpa-vadhūḥ kāmam āśu bhajisyatīti [BhP 3.21.28]
kardamaṁ prati śrī-śukla-vacanavac ca gopa-jātibhir nārībhīr ity arthaḥ |

kṣobhayantam mohayantam muhur muhur iti vartamāna-dvaya-prayogena nityam
eva tad-upāsakaiḥ paṭhyamāna-stavena gopī-kṛṣṇayoh nityatvam eva lakṣyate |
sanat-kumāra-kalpe ca gopāṅganā parivṛtaṁ mūle kalpataroḥ sthitam ity ādi |
rudra-yāmalasya śauri-tantre gopī-go-gopa-vīto ruru-nakha-vilasat-kanṭha-bhūṣāś
ciraṁ nah̄ ity ādi | mṛtyu-saṅjaya-tantre –

smared vṛndāvane ramye mohayantam anāratam |
vallavī-vallabham kṛṣṇam gopa-kanyā-sahasraśah || ity ādi |

phullendīvara-kāntim ity ādi evam svāyambhuvāgamādāv²¹ api |

punah̄ prativādī prāha bhavatu nāma tāḥ pūjyāḥ | kintu tāsām nāma kutrāpi na
śrutam | tatrāpi bhaviṣyottare malla-dvādaśī-prasaṅge śrī-kṛṣṇa-yudhiṣṭhira-
saṁvāde –

gopī-nāmāni rājendra prādhānyena nibodha me |
gopālī-pālikā dhanyā viśākhā dhyāna-niṣṭhikā |
rādhānurādhā somābhā tārakā daśamī tathā ||89||

gopāliyam nūnam pādmokta-gāyatrī-carī bhavet | pāliketi saṁjñāyāṁ kaṇa | daśamī
tatheti daśamīty api – (end page 27) nāmaikam tac cānvartham iti sarvānte
paṭhitam | yad vā tatheti-daśamy api tārakā-nāmnīty arthaḥ | tathā skānde
prahlāda-saṁhitāyāṁ dvārakā-māhātmye māyāvasarāḥ prastāve uddhava-gamane
(12.25-33) laksito vācety ādinā lalitā śyāmalā dhanyā viśākhā rādhā śaivyā padmā
bhadrā ity etāni aṣṭau gaṇitāni |

atha vanitā-śata-koṭibhir ākulitam ity āgama-prasiddheḥ | vanitā-śata-yūthapa iti
śrī-bhagavat-prasiddheḥ | anyāny api loka-śāstrayor avagantavyāni |

atha śata-koṭitvānyathānupapattyā tāsām tan-mahā-śaktitvam eva gamyate | tatrāpi
sarvathā śreṣṭhe rādhā-candrāvalīty ubhe | bhaviṣyottare somābhā-śabdēna
candrāvaly eva sūcītā artha-sāmya-prāyāt | yataḥ śrī-rādhayā saha pratiyogitvam
aitihyam asyātra virājate |

tathā ca śrī-bilvamaṅgalā-caraṇāḥ –

rādhā-mohana mandirād upāgataś candrāvalīm ūcivān
rādhe kṣemamayeti tasya vacanām śrutvāha candrāvalī |
kāṁsa kṣemamaye vimugdha-hṛdaye kāṁsaḥ kva dr̄ṣṭas twayā
rādhā kveti vilajjito nata-mukha-smero hariḥ pātu vah ||90||²²

²¹ KK 3.82; KṛṣṇaS 106 (p49fn) attributed to Mṛtyu-saṅjaya-tantra. Padyāvalī 46, attributed to Śaradākara.

taylor apy ubhator madhye rādhikā sarvathādhikā |
mahābhāva-svarūpeyam guṇair ati-garīyasī ||91||

yathoktaṁ matsya-purāṇe dakṣam̄ prati devī-vacanam –

rukmiṇī dvāravatyāṁ tu rādhā vṛṇdāvane vane |
citra-kūte tathā sītā vindhye vindhya-nivāsinī |
devakī mathurāyāṁ ca pāṭale parameśvarī || ity ādi | (end page 28)

atra rukmiṇī-saha-pāṭhād itthāṁ bodhayati yathā dvārakāyāṁ tasyā eva
sarvathādhikyāṁ tathā śrī-vṛṇdāvane tasyā iti | svarūpa-śakti-vyūha-rukmiṇī-
rādhā-devakīnāṁ māyāṁśa-rūpeṇābheda-kathanām tu śaktitva-sādhāraṇyenaiva |
yathā jīvātma-paramātmanoś cit-sāmyenaikyam tadvad iti |

atha yathā rukmiṇī-kṛṣṇayoh paraspara-śobhitvām śrī-śukena varṇitam – asyaiva
bhāryā bhavitum ity ādinām [BhP 10.53.37] tathaiva rādhā-kṛṣṇayor api rk-
pariśiṣṭe śrutyā varṇitam rādhayā mādhavo devo mādhavenaiva rādhikā vibhrājante
janeśv ā iti | vibhrājante vibhrājate ā samyak iti śruti-padārthaḥ | darśitam̄ ca tasyāḥ
svarūpāṁ bṛhad-gautamīye baladevām̄ prati śrī-kṛṣṇena –

sattvarīn tattvarīn paratvarīn ca tattva-trayam aham kila |
tritattva-rūpiṇī sāpi rādhikā mama vallabhā ||93||
prakṛteḥ para evāham sāpi mac-chakti-rūpiṇī |
sāttvikam rūpam āsthāya pūrṇo'ham brahma cit-parah ||94||
brahmaṇā prārthitaḥ samyak sambhavāmi yuge yuge |
tvayā sārdham tayā sārdham nāśaya devatādruhām ||95|| iti |

atra sattvarīn kāryatvarīn tattvarīn kāraṇatvarīn paratvarīn tato'pi śraiṣṭhyarīn yat tattva-
trayam tad aham ity arthaḥ tathaiva bodhayati tathaivāgre dhyāna-prasaṅge –

devasyābheda-rūpeṇa tapta-hema-sama-prabhām |
rakta-vastra-parīdhānām rakta-lāñkāra-bhūṣitām ||96|| (end page 29)
śrī-rādhām vāma-bhāge tu pūjayed bhakti-tat-parah |
devī kṛṣṇamayī proktā rādhikā para-devatā ||97||
varābhaya-karā dhyeyā sevitā sarva-devataih |
sarva-lakṣmī-mayī sarva-kāntih sammohinī parā ||98||

atra pūjayed iti kaṇṭhoktir eva | evam agre'pi mr̄tyu-sañjaya-tantre –

pīta-vastra-parīdhānām vamśa-yukta-karāmbujām |
kaustubhoddīpta-hṛdayām vanamālā-vibhūṣitām |
śrīmat-kṛṣṇāṅghri-palyaka-nilayām parameśvarīm ||99|| ity ādi |

yathā –

²² This is a well-known verse, but is not in any of the Bilvamangala collections.

sarva-lakṣmī-mayīm devīm paramānanda-nanditām |
rāsotsava-priyām rādhām kṛṣṇānanda-svarūpiṇīm |
bhaje cidamṛtākāra-pūrnānanda-mahodadhim ||100|| iti |

dhyātvety-ādi-sammohana-tantra – cintayed rādhikām devīm gopa-gokula-saṅkulām ity ādi ca | asyāḥ śreṣṭhatvam ādi-vārāhe kaṭira-parivartanyām govardhana-parikrame tat-kuṇḍa-prasaṅge yathā –

gaṅgāyāś cottaram gatvā deva-devasya cakriṇah |
ariṣṭena samām tatra mahad yuddham pravartitam ||101||
ghātayitvā tatas tasminn ariṣṭam vṛṣa-rūpiṇam |
kopena pārṣṇi-ghātena mahā-tīrthaṁ prakalpitam ||102||
snātas tatra tadā hṛṣṭo vṛṣam hatvā sa-gopakah |
vipā mā (?) rādhikām prāha katham bhadre bhaviṣyati ||103||
tatra rādhā samāśliṣya kṛṣṇam akliṣṭa-kāriṇam |
sva-nāmnā viditam kundam krtam tīrtham adūrataḥ ||104|| (end page 30)
rādhā-kuṇḍam iti khyātam sarva-pāpa-haram śubham |
ariṣṭahan rādhā-kuṇḍa-snānāt phalam avāpyate ||105||
rājasūyāśvamedhābhyaṁ nātra kāryā vicāraṇā |
go-hatyā-brahma-hatyādi pāpam kṣipram praṇaṣyati ||106|| iti |

atra satīṣv api sarvāsu tāsu asyā eva tena saha tādr̄ṣa-prema-vyavahāreṇotkarṣāvagamāt śreṣṭhatvam āyātam | tathā vrata-ratnākara-dhṛta-bhaviṣya-purāṇe ca –

bālye'pi bhagavān kṛṣṇas taruṇam rūpam āśritaḥ |
reme vihārair vividhaiḥ priyayā saha rādhayā ||
ekadā kārttike māsi paurṇamāsyām mahotsavah |
āśin nanda-gṛhe ity ādau

tasmin dine ca bhagavān rātrau rādhā-gṛham yayaū |
sā ca kruddhā tam udare kāñcī-dāmnā babandha ha ||108||
kṛṣṇas tu sarvam āvedya nija-geha-mahotsavam |
priyām prasādayāmāsa tataḥ sā tam avocayat ||109||
idam covāca tāḥ kṛṣṇah preyasī prīta-mānasah |
kāñcī-dāma tvayā tanvi udare yan mayārpitam ||110||
dāmodareti me nāma priyām tena śubhānane |
nātah prītikaram nāma mama lokeṣu vidyate ||111||
nityam etat prajāpatyām sarva-siddhir bhaviṣyati |
bhaktim ca durlabhām prāpya mama loke mahīyate ||112||
ulūkhale yadā mātrā baddho'ham bhavitā priye | (end page 31)
udare dāmabhir loke tadā vyaktam bhaviṣyati ||113||
anena nāma-mantraṇa yo'smin māsi tvayā saha |
mām arcayed vidhānena sa labhet sarva-vāñchitam ||114|| iti |

atrāpi priyayā saha rādhayā iti śrī-kṛṣṇecchayā śrī-kṛṣṇavad bālye'pi āviṣkṛta-nava-yauvanam eva iti jñeyam |

tata ārabhya nandasya vrajah̄ sarva-samrddhimān |
harer nivāsātma-guṇai ramākrīḍam abhūn nṛpa ||115|| (BhP 10.5.18)

ity anena śrī-kṛṣṇa-prādurbhāvānantaram tasām āvirbhāva-kathānāt | tatrāpi
śreṣṭhatvām pūrvavaj jñeyam | tatra tādr̄śa-bhāvair varṇanām tasyāḥ śrī-
sukadevenāpi kṛtam |

ekā bhrū-kuṭīm ābaddhya prema-saṁrambha-vihvalā |
ghnatīvaikṣat kaṭākṣepaiḥ sandaṣṭa-daśana-cchadā ||116|| (BhP 10.32.6)

ity anena ekāmukhyā eke mukhyāny akevalā ity amaraḥ | evam śrīmad-gopāla-
tapanyām yad gāndharvīti viśrutā sā tu saiva jñeyā | tasyā evam mukhyatvādi-
liṅgena sarvatra cāvagamāt | ataeva śrī-rādhā-saṁvalita-dāmodara-pūjā kārttike
vihitā | śrī-kṛṣṇa-satyabhāmā-saṁvādīye kārttika-māhātmye ca prātaḥ-snāna-
saṅkalpa-mantram –

kārttikeḥam kariṣyāmi prātaḥ-snānam janārdana |
prīty-arthaṁ tava deveśa dāmodara mayā saha ||117|| [HBV 16.172]²³

atra mā-sabda-prayogaḥ | tasyāḥ parama-lakṣmī-rūpatvāt | (end page 32)

arghya-dāna-mantra ca sāksāt tan-nāmokteḥ | yathā –

vratinaḥ kārttike māsi snānasya vidhivan mama |
dāmodara gṛhānārghyām danujendra-nisūdana ||118||
nitye naimittike kṛtsne kārttike pāpa-śoṣane |
gṛhānārghyām mayā dattām rādhayā sahitō hare ||119|| [HBV 16.174-175]

iti yugmatvena upādānāt tasyā eva śreṣṭhatvam | tad-yugalopāsanāyām bhaviṣya-
purāṇa-vacanām darśitam eva | tathā daśādhyāyi-kārttika-māhātmyām cen nūnam
pādmānugataṁ syāt tarhi tatra tad-yugalo pāsanām prakaṭataram eveti | tathā
vāsanā-bhāṣyo thāpita āgneya-vacane’pi tasyāḥ śreṣṭhatvam | yathā –

gopyaḥ papracchur uṣasi kṛṣṇānucaram uddhvavam |
hari-līlā-vihārām ca tatraikām rādhikām vinā |
rādhā tad-bhāva-saṁlīnā vāsanāyā virāmitā ||120|| ity ādi |

atra tad-bhāva-saṁlīnā ity anena divyonmāda-maya-vacanām madhupa kitava-
bandho ity ādikam tasyā eveti vijñāpya sarvāsu gopīṣu tasyāḥ śreṣṭhyām darśitam |
yuktam ca tat tu yataḥ | śrī-kṛṣṇānveśakartriṇām tāsām tām evoddhiṣya tad idam
vacanām śrūyate yathā –

anayārādhito nūnam bhagavān harir īśvaraḥ
yan no vihāya govindaḥ pṛīto’yam anayad rahaḥ ||121|| (BhP 10.30.28)

apy eṇapati upagataḥ priyayeha gātrais

²³ Alternative numbering 16. 84

tanvan dṛśāṁ sakhi sunirvṛtim acyuto vah |
kāntāṅga-saṅga-kuca-kuṇkuma-rañjitāyāḥ
kundasrajaḥ kula pater iha vāti gandhaḥ ||122|| (BhP 10.30.11)

(end page 33)

bāhum priyāṁsa upadhāya gr̄hitapadmo
rāmānujas tulasi kālikulair madāndhaiḥ
anviyamāna iha vas taravaḥ praṇāmāṁ
kim vābhīnandati caran praṇayāvalokaiḥ || (BhP 10.30.12) iti |

kim bahunā asyāḥ saubhāgya-vāñchā dvārakā-mahiṣīnām api śrūyate | tatas tāsāṁ
tādṛśa-vacanāṁ śrī-śukadevenāpy uditaṁ – yathā na vayaṁ sādhvi sāmrājyam ity
ādy uktvā āhuḥ ----

kāmayāmaha etasya śrīmat-pāda-rajah śriyah |
kuca-kuṇkuma-gandhādhyam mūrdhnā voḍhum gadābhṛtaḥ ||124||
vraja-striyo yad vāñchanti pulindās tṛṇa-vīrudhah |
gāvaś cārayato gopāḥ pāda-sparśam mahātmanah ||125|| iti | [BhP 10.83.42-43]

vraja-stry-ādīnāṁ vāñchā darśitā –

pūrṇāḥ pulindya urugāyapadābjarāga-
śrīkuṇkumena dayitāstanamaṇḍitena |
taddarśanasmararujas tṛṇarūṣitena
limpantya ānanakucesu juhus tadādham ||126|| (BhP 10.21.17) ity anena |

atra saty urugāya-padābjā-rāgety anena (10.21.17) saha dayitā-stana-maṇḍitena ity
uktyā tat kuṇkumām dayitā-stanatas tasya pade lagnam iti gamyate | sā ca dayitā
kuca-kuṇkuma-gandhyādhyam (end page 34) ity eka-vacanānta-nirdeśenānūditā |

tad idam varṇayantīśu tāsv api sā viśiṣṭety avagamyate | ayam bhāvah śrītve
prasiddhāyāḥ śriyas tatra kāmanaiva śrūyate | na tu saṅgatiḥ | yad vāñchayā śrīr
lalanācarat tapo vihāya kāmān sucirām dhṛta-vratā iti [BhP 10.16.36]
nāgapatnīnām | yā vai śriyārcitam ajādibhir āpta-kāmair ity ādi [BhP 10.47.62]
uddhavasyāpi vākyāt | na ca rukmiṇītve prasiddhāyāḥ śriyas tatra saṅgatiḥ | kāla-
deśayor anyatamatvāt | na ca vraja-strīnām śrī-sambandha-lālasā yuktā – nāyam
śriyo’ṅga ity ādinā (10.47.60) tato’pi paramādhikya-śravaṇāt | tasmād rukmiṇī
dvāravatyām tu rādhā vṛṇḍāvane vane ity ādy ukta-siddhāntānusāreṇa sarvato
vilakṣaṇā yā śrī virājate tām uddiṣyaiva vraja-devīnām tad idam vākyam | tataś ca
tāsāṁ yathā tatra spṛhāspadatā tathāsmākam paṭṭa-mahiṣīnām iti | saṅgamaś cāyam
divasa eveti sambhāvyate | tatraiva pulindānām bhramaṇāt kuṇkumānām lepana-
karmanādratvāvagamāc ca | dvayoh saṅgamaś cāyam na sambhoga-viśeṣa-rūpaḥ |
rāsa-prasāṅge --

bhagavān api tā rātriḥ śaradotphullamallikāḥ |
vīkṣya rantum manaścakre ity atraiva (BhP 10.29.1) nava-saṅgamasya
pratīyamānatvāt | anyathā tatra parīkṣārthaṁ punas

tenopeksāvacanasyāsaṅgatvāpatteḥ | tad idam veṇu-prakaraṇe bhaṇitatvād veṇu-sambandhenaiva gamyate | urugāya ity anenaiṣa eva saṁsūcitaḥ | tasmād kadācid veṇu-kṛtākarṣayās tasyā labdha-mūrcchāyā mūrcchāśāntaye sa-kuṇkume svinne vaksasi sambhramataḥ kevalena śrī-caraṇa-saṅjīvanī-pallavena spr̄ṣṭan gevādyāpi
(end page 35)

vādyāpi samyak saṅkocānapagayamat drutam eva sa tasmān niścakrāmeti budhyate | kāścit parokṣaṁ kṛṣṇasya sva-sakhibhyo'nvavarnayann iti uktavān | yās tu tad-anyās tāsām eva pūrnāḥ pulindyaḥ ity ādi vacanam | tasmāt sādhv evoktam **lakṣmī abhitah stritamā** ity ādi | varṇitā ca sā tathaiva śrī-jayadeva-sahacareṇa mahārāja-lakṣmaṇa-sena-mantri-vareṇomāpatidhareṇa yathā --

bhrūvallī-calanaiḥ kayāpi nayanonmeṣaiḥ kayāpi smita-jyotsnāvicchuritaiḥ kayāpi nibhṛtam sambhāvitasyādhvani | garvād bheda-kṛtāvahela-vinaya-śrībhāji rādhānane
sātaṅkānunayām jayanti patitāḥ kamṣadviṣaḥ dr̄ṣṭayah ||127||²⁴

śrī-jayadevenāpi rādhām ādhāya hṛdaye tatyāja vraja-sundarīḥ | iti (GG 3.1) |
patyur manah kīlitam (GG 12.14) iti ca |

ataeva --

yā parā paramā śaktir mahāviṣṇu-svarūpiṇī |
tasyā vijñāna-mātreṇa parāṇām paramātmānaḥ ||
muhūrtād eva devasya prāptir bhavati nānyathā |
ekeyām prema-sarvasva-svabhāvā śrī-gokuleśvarī ||
anayā sulabho jñeya ādidevo'khileśvaraḥ ||

ity utthāpita-**pañcarātra**-vacanāṁ sarvopari virājamānam bhavatīty alam
ativistareṇa pramāṇa-vacana-saṅgraheṇa |

tasmāt sarvāsām gopīnām rādhikātigariyāsi |
sarvādhikyena kathitā yat purāṇāgamādiṣu ||

(end page 36)

ataḥ sādhūktam śrīdāmodara-rādhārcanam arhati vraja-sthānām ity ādi |

rādhā vṛndāvane yadvat tadvat dāmodaro hariḥ |
darśiteṣu ca sāstreṣu tad-yugmaṁ tat tad-iśituḥ ||
rādhayā mādhavo devo mādhavenaiva rādhikā |
vibhrājante janeṣveti **pariśiṣṭa**-vacas tathā ||
na viṣṇunā vinā devī na hariḥ padmajām vinā |
hayagrīva-pañcarātram iha prakaṭitam yataḥ ||
kārttika-vrata-caryāyām atas te yugma-devate |
rādhā-dāmodarābhikhye vīkṣyete loka-sāstrayoḥ ||

²⁴ Padyāvalī 259; SKM 1.55.3, RKAD 260umāpatidharasya ||

kim bahūktyā kuṇḍa-yugmāṁ taylor yugmena vīksyate |
śāstre ca darśitā tasmāt kaimutyād yugmatā tayoh ||
umā-maheśvarau kecit lakṣmī-nārāyaṇau pare |
te bhajantāṁ bhajāmas tu rādhā-dāmodarau vayam ||

iti śrī-vṛndāvana-vāsinah kasyacij jīvasya śrī-rādhā-kṛṣṇārcana-dīpikā sadā
dedīpyamānatām apadyatām || śrī-guru-caraṇa-kamalebhyo namah | śrī-kṛṣṇa-
caitanya-candrāya namah | śrī-rādhā-dāmodarābhyāṁ namah ||